

Ministerie van Economische Zaken

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 22
2513 AA 's-GRAVENHAGE

Directoraat-generaal Agro
Directie Dierlijke Agroketens en
Dierenwelzijn

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres
Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Ons kenmerk
DGA-DAD / 13052987

Uw kenmerk
148165.94u

Datum 02 mei 2013
Betreft Nadere vragen voorhang Besluit houders van dieren inzake onbedwelmde rituele slacht

Geachte Voorzitter,

Met deze brief beantwoord ik de nadere vragen die door de leden van de vaste Commissie voor Economische Zaken zijn gesteld in het kader van de voorhangprocedure ten aanzien van het ontwerpbesluit tot wijziging van het Besluit houders van dieren in verband met wijzigingen op het gebied van het doden van dieren zonder voorafgaande bedwelmings.

De beantwoording per brief van 28 februari 2013 (Kamerstukken I 2012/2013, 31571 nr S) en de beantwoording van eerder gestelde vragen per brief van 15 januari 2013 (Kamerstukken I 2012/2013, 31571 nr. R) geven de leden van de PVV-fractie, van de GroenLinks-fractie en het lid van de fractie van de Partij voor de Dieren aanleiding tot het maken van opmerkingen en het stellen van nadere vragen.

Uitvoerbaarheid convenant

Het lid van de fractie van de **Partij voor de Dieren** heeft sterke twijfels over de uitvoerbaarheid van de gestelde regels en de controle erop.

Dit lid twijfelt aan de uitvoerbaarheid van de in het Besluit houders van dieren gestelde regels omtrent onbedweld slachten. In haar brief van 15 januari jl. geeft de staatssecretaris van Economische Zaken aan dat er nog veel zaken zullen worden opgenomen in een meerjarig onderzoeksprogramma over onderwerpen die in het convenant zijn opgenomen. Het vaststellen van geschiktheidscriteria voor onbedweld te slachten dieren maakt hier ook een onderdeel van uit. Totdat deze criteria definitief zijn vastgesteld is het aan de slachter om de mentale toestand van het dier te beoordelen en te bepalen of een dier geschikt is om onbedweld te worden geslacht. Dit lid maakt zich hier ernstig zorgen over en twijfelt eraan dat een slachter in staat is de mentale toestand van het dier te beoordelen. Op basis waarvan kan de garantie worden gegeven dat een slachter dit kan bepalen en dat dieren die niet geschikt zijn om onbedweld te worden geslacht ook niet zullen worden geslacht?

In de Verordening (EG) nr 1099/2009¹ inzake bescherming van dieren tijdens het doden (hierna: verordening) is een duidelijke verantwoordelijkheid voor het gehele slachtproces neergelegd bij het slachthuis zelf. In het verlengde hiervan ligt het voor de hand om ook het bepalen of het dier qua type, omvang gewicht en mentale toestand geschikt is om

¹ Verordening Verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden (Pb EU 2009, L 303)

onbedwelmd te worden geslacht, ook neer te leggen bij de slachter. De NVWA houdt vervolgens toezicht op de naleving en zal daar waar de eigen verantwoordelijkheid niet of onvoldoende wordt genomen optreden.

De staatssecretaris van Economische Zaken heeft in antwoorden op feitelijke vragen over de implementatie van het convenant in het Besluit houders van dieren in de Tweede Kamer op 12 februari jl.² aangegeven dat een dier niet uit fixatie zal worden gehaald of zal worden verplaatst voordat het dier het bewustzijn heeft verloren. Tegelijkertijd geeft de staatssecretaris aan dat de oprichtreflex pas gemeten kan worden wanneer het dier uit fixatie is gehaald. Wanneer de oprichtreflex wordt waargenomen en deze parameter dus als positief wordt beoordeeld, is het dier nog bij bewustzijn en zal het dier alsnog moeten worden bedwelmd. De 40 seconden zijn dan al voorbij. Dit lid wil graag weten hoe deze verschillende antwoorden zich tot elkaar verhouden. Kan de regering bevestigen dat het dus wel te verwachten is dat dieren worden verplaatst of uit de kantelbox worden gehaald alvorens zij alsnog worden bedwelmd, dat deze dieren langer dan 40 seconden onnodig lijden en dat het vlees van deze dieren bovendien op de gangbare vleesmarkt terechtkomt? Dit lid krijgt de indruk dat er juist meer dieren waarbij de onbedwelmd slacht fout is gegaan in het gangbare circuit terechtkomen en dat consumenten in meerdere mate dan nu het geval is misleid zullen worden. Kan de regering dit bevestigen?

Op grond van artikel 5 van de verordening mag de fixatie pas worden opgeheven nadat bij de bewusteloosheidstest is vast komen te staan dat het dier definitief buiten bewustzijn is. In het convenant is opgenomen dat binnen een periode van 40 seconden vanaf het moment van het aanbrengen van de halssnede door de slachter getest wordt of het dier het bewustzijn heeft verloren aan de hand van de in het convenant genoemde bewustzijnsindicatoren. Ingeval deze test uitwijst dat het gefixeerde dier na 40 seconden nog bij bewustzijn is, zal het dier per direct bedwelmd moeten worden. Het vlees afkomstig van deze dieren zal naar alle waarschijnlijkheid niet meer halal of koosjer zijn en zou dan in het reguliere circuit terecht kunnen komen.

---

² Brief van de staatssecretaris van EZ van 12 februari 2013, kenmerk 13004585.

In haar schrijven aan de Eerste Kamer van 15 januari jl. geeft de staatssecretaris aan dat het voor een geofende slachter mogelijk is om binnen 5 seconden minimaal 3 bewustzijnsriteria te meten en vast te stellen. Dit lid twijfelt hieraan en wil graag weten wat de regering verstaat onder een geofende slachter. Wanneer is een slachter geofend? Kan de regering garanderen dat bewustzijnsriteria zorgvuldig gemeten zullen worden wanneer dit in een korte tijd moet plaatsvinden en op basis waarvan kan zij die garantie geven?

De slachter zal minimaal drie van de vijf in het convenant benoemde bewustzijnsindicatoren moeten meten binnen de 40 seconden vanaf het moment van aanbrenge van de halssnede. De door de slachter benodigde tijd om de indicatoren te meten is hieraan ondergeschikt.

Evaluatie convenant

Het lid van de fractie van de **Partij voor de Dieren** maakt zich zorgen over de frequentie waarmee het convenant geëvalueerd zal worden. In haar brief van 15 januari jl. geeft de staatssecretaris van Economische Zaken aan dat het convenant elke drie jaar wordt geëvalueerd. Dit lid vindt eens in de drie jaar weinig. Wanneer de uitvoerbaarheid van het convenant in de praktijk lastig blijkt en er geen welzijnsverbetering plaatsvindt is het nodig dat dit tijdig wordt vastgesteld om zodoende extra onnodig dierenleed te voorkomen. Daarnaast zal bij de evaluatie van het convenant worden meegenomen hoeveel meer onbedwelmd geslachte dieren er na de inwerkingtreding van het convenant in de reguliere vleesketen terechtkomen. Ook met het oog hierop is het van belang het convenant tijdig, namelijk al in het eerste jaar, te evalueren. Dit lid vraagt zich af waarom besloten is het convenant eens in de drie jaar te evalueren en op basis waarvan erop kan worden vertrouwd dat dit vaak genoeg is. Waarom is niet besloten om, in ieder geval in de eerste periode waarin het convenant in werking is, het convenant elk jaar te evalueren om tijdig te kunnen ingrijpen wanneer er zaken fout gaan? Is de regering bereid al in het eerste jaar na inwerkingtreding een evaluatie te laten uitvoeren en waarom wel of niet?

De regering geeft aan dat het bij de evaluatie van belang is te bepalen of er een sprake is van een welzijnsverbetering door middel van criteria als aantal seconden tot bewusteloosheid en aantal onbedwelmd geslachte dieren. Het lid van de fractie van de Partij voor de Dieren vraagt de regering hoe deze criteria vastgelegd of gedocumenteerd worden, door wie en wanneer, om een volledig beeld te krijgen voor de evaluatie.

In het convenant is opgenomen dat elke drie jaar het convenant wordt geëvalueerd. De evaluatie wordt uitgevoerd door een commissie, bestaande uit 3 door de convenantpartijen te benoemen leden. De commissie stelt een verslag op over haar inhoudelijke bevindingen en doet daarbij indien mogelijk voorstellen over nadere maatregelen.

De Wetenschappelijke Adviescommissie (WAC) heeft hierin een eigenstandige rol, aangezien de WAC mede tot taak heeft te adviseren over de uitvoering van het convenant. In dat kader is WUR/Livestock Research onder begeleiding van de WAC momenteel bezig hiervoor een programma op te stellen aan de hand van welke criteria geëvalueerd zal gaan worden.

Kantelbox

De leden van de **PVV**-fractie hebben eerder reeds vragen gesteld over het spanningsveld dat naar hun mening bestaat tussen artikel 6.7a, aanhef en onderdeel f, van het ontwerpbesluit en de werkelijkheid, mede gelet op de geciteerde uitspraken van toenmalig staatssecretaris Bleker. Deze leden blijven ervan overtuigd dat dit spanningsveld bestaat, mede omdat de situatie die geschetst wordt in genoemd artikel naar de mening van deze leden niet bestaat. Deze leden zijn van mening dat artikel 6.7a dusdanig dient te worden aangepast dat de dieren bij de slacht niet meer gekanteld mogen worden. De leden van de PVV-fractie verzoeken de regering dit voor te leggen aan de Raad van State.

Bij de beantwoording van de vragen van deze leden over de kantelbox in de brief van 28 februari jl. geeft de staatssecretaris van Economische Zaken aan nog dit jaar een besluit te willen nemen over de wijze van fixeren op basis van de resultaten van het onderzoek van de Wetenschappelijk Advies Commissie. Is de regering bereid toe te zeggen dat hierover in 2013 een besluit zal worden genomen en dat beide Kamers hierover zullen worden geïnformeerd?

De regering stelt een besluit over mogelijk verbod op het gebruik van de kantelbox uit tot nader onderzoek. Is de regering het met de leden van de **GroenLinks**-fractie eens dat er inmiddels voldoende onderzoek is waaruit blijkt dat de kantelbox tot extra stress leidt, en staande fixatie voor het dier te prefereren is? Waarom niet nu een besluit tot verbod nemen?

Het lid van de fractie van **de Partij voor de Dieren** wil graag weten waarom door de convenantpartijen is besloten toch onderzoek te laten verrichten naar het toepassen van de kantelbox en de effecten daarvan op het dierenwelzijn, terwijl al bekend is dat de kantelbox onnodig extra dierenleed met zich meebrengt. Dit laatste werd al aangegeven door toenmalig staatssecretaris Bleker. Wat was de aanleiding te besluiten toch nader onderzoek te verrichten?

Wanneer een dier in de kantelbox is gefixeerd is het niet mogelijk de oprichtreflex, een van de bewustzijnscriteria, te meten, zo geeft de staatssecretaris aan in haar brief van 15 januari jl. De oprichtreflex kan pas worden gemeten wanneer het dier uit fixatie is gehaald en wanneer de 40 seconden na het toebrengen van de halssnede voorbij zijn. Dit lid wil graag weten waarom is besloten de kantelbox toe te staan terwijl een van de vijf bewustzijnscriteria niet kunnen worden gemeten wanneer het dier op deze wijze is gefixeerd. Hij vindt het vreemd een methode toe te staan waarbij een of meerdere criteria voor bewustzijn niet gemeten kunnen worden.

In het Convenant onbedwelmde slachten volgens religieuze riten zijn de partijen overeengekomen nader onderzoek te laten verrichten naar de uit het oogpunt van dierenwelzijn gewenste wijze van fixeren. Op basis van de onderzoeksresultaten en het advies van de wetenschappelijke adviescommissie kunnen de convenantpartijen vervolgens nadere afspraken maken over bijvoorbeeld het uifaseren, die vervolgens in regelgeving worden verankerd. Bij het onderzoek worden ook resultaten van onderzoeken in de VS en

andere lidstaten in de Europese Unie betrokken. Tijdens het fixeren zullen diverse welzijnsmetingen uitgevoerd worden die naderhand met elkaar vergeleken kunnen worden waaronder bloeddruk, hartslag en hartslagvariabiliteit. Het onderzoek zal dit jaar zijn afgerond. Ik zal dit jaar in overleg met de convenantpartijen en op basis van het onderzoek naar de juiste wijze van fixeren een besluit nemen over de kantelbox.

Voor de overige vragen verwijst ik naar mijn op 28 februari 2013 gegeven antwoorden op de vragen over dit onderwerp, gesteld door de Partij van de Dieren ((Kamerstukken I 2012/2013, 31571 nr. S).

Behoefteverklaring

De regering wijst herinvoering van de behoefteverklaring af, met als argument dat de behoefte niet goed is vast te stellen. Naar de mening van de leden van de **GroenLinks**-fractie zijn er toch cijfers over de verkoop van ritueel geslacht vlees in Nederland, op basis waarvan de behoefte bepaald kan worden? En ook de cijfers over de export moeten bekend zijn. Is de werkelijke reden voor het afwijzen van herinvoering van de behoefteverklaring niet het economische belang van de export?

Heeft de regering met het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) over de behoefteverklaring gesproken? Het CMO is voorstander van de herinvoering van de behoefteverklaring en heeft daar ideeën over. Wil de regering met het CMO in gesprek gaan hierover?

De staatssecretaris van Economische Zaken geeft in haar brief van 28 februari jl. aan dat het voor het instellen van een behoefteverklaring noodzakelijk is vast te stellen hoeveel mensen vanuit religieus oogpunt alleen vlees willen eten van onbedwelmd geslachte dieren. Betrouwbare gegevens van deze aantallen ontbreken en daardoor is het niet mogelijk een behoefteverklaring in te voeren en hierop te controleren. Het convenant is ingevoerd als alternatief voor een verbod op onbedwelmd slachten. Een verbod was niet wenselijk omdat er veel mensen zouden zijn die enkel vlees van onbedwelmd geslachte dieren willen eten. Het lid van de fractie van de **Partij voor de Dieren** vraagt zich af hoe deze laatstgenoemde reden om geen verbod te willen zich verhoudt tot het feit dat er geen betrouwbare gegevens zijn over het aantal mensen dat enkel vlees van onbedwelmd geslachte dieren wil eten? Wat is de reden geen verbod te willen op onbedwelmd slachten als niet duidelijk is hoeveel mensen hiermee benadeeld zouden worden?

Het feit dat er geen betrouwbare gegevens voorhanden zijn houdt niet in dat er geen inschatting gemaakt kan worden dat er wel veel mensen zijn die alleen vlees willen eten afkomstig van onbedwelmd geslachte dieren. Voor een betrouwbare behoefteverklaring waarmee het doel om zo weinig mogelijk dieren onbedwelmd te slachten bereikt kan worden, is het noodzakelijk dat de behoefte nader gespecificeerd moet kunnen worden. Het aantal "veel" is daarvoor niet geschikt.

Etikettering

Voor consumenten die geen onbedwelmd geslacht vlees willen consumeren, is er onvoldoende waarborg of zij dit vlees daadwerkelijk niet op hun bord krijgen. Verdoofd vlees wordt niet voorzien van een etiket, terwijl dat wel het geval is voor onbedwelmd vlees. In de praktijk kunnen consumenten ongewild onbedwelmd geslacht vlees consumeren. Doordat er niet bepaald wordt hoeveel behoefte er is aan onbedwelmd slacht, worden er meer dieren onbedwelmd geslacht dan nodig is. De vraag van de leden van de **PVV**-fractie aan de regering is dan ook hoeveel onbedwelmd geslacht vlees er wordt verkocht zonder etiket (dus als verdoofd geslacht vlees). En waarom kan onbedwelmd geslacht vlees wel geëtiketteerd worden en verdoofd geslacht vlees niet? Is het niet een vorm van discriminatie dat consumenten die geen onbedwelmd geslacht vlees wensen te consumeren, onvoldoende geïnformeerd worden?

Daarnaast is de motie-Graus op 24 november 2010 aangenomen in de Tweede Kamer³ waarvan het dictum luidt: "verzoekt de regering tot verplichte etikettering van halalvlees opdat consumenten een vrije keuze kunnen maken en niet onwetend dieronvriendelijk geslacht vlees nuttigen".

Kan de regering aan deze leden aangeven in hoeverre er al uitvoering is gegeven aan deze motie. Indien dit niet het geval is, wanneer gaat de regering hier uitvoering aan geven?

De regering heeft eerder geantwoord dat zij nu niet wil overgaan tot etikettering van onbedwelmd ritueel geslacht vlees en wacht op onderzoek en voorstellen van de Europese Commissie. Is de regering het eens met de leden van de **GroenLinks**-fractie dat het niet acceptabel is dat consumenten nu het risico lopen onbedwelmd ritueel geslacht vlees te eten, terwijl zij daar grote bezwaren tegen hebben? Waarom besluit de regering niet om zo snel als mogelijk verplichte etikettering in te voeren?

Zoals ik recentelijk aan de Tweede Kamer heb bericht, geef ik de voorkeur aan uitvoering van de motie Graus op Europees niveau (brief van 13 maart 2013, Kamerstukken II 2012/13, 33400 XIII/28286, nr. 137), gelet op de inspanningen van de Europese Commissie, het Europees level playing field en de oproep van het Europees Parlement om de consumenteninformatie te verbeteren.

---

³ 32500 XIII, nr. 111

In de Europese strategie dierenwelzijn is een studie voorzien over de mogelijkheid om consumenten te voorzien van relevante informatie over de bedwelming van dieren. Over de resultaten van het onderzoek en de aanpak van de Europese Commissie zal ik u nader informeren via het verslag van de Landbouwrapport.

Registratie

De staatssecretaris geeft in haar brief van 28 februari jl. aan dat de aparte lijst met de slachthuizen die zich volgens de tot op heden geldende regels hebben gemeld voor het onbedwelmd religieus slachten niet openbaar is.

In principe zou een dergelijke lijst naar de mening van de leden van de **PVV**-fractie openbaar moeten zijn. Kan de regering aangeven welke zwaarwegende redenen hier aan ten grondslag liggen? Ook de leden van de **GroenLinks**-fractie vragen de regering waarom deze lijst niet openbaar is. Is de regering bereid deze lijst alsnog te verstrekken aan de Kamer?

Daarnaast vraagt het lid van de fractie van de **Partij voor de Dieren** zich af waarom deze lijst niet openbaar is, terwijl een lijst van reguliere slachthuizen wel openbaar is? Verder vraagt dit lid of een nieuwe lijst van religieuze slachthuizen, die na inwerkingtreding van het convenant moet worden gemaakt, wel openbaar wordt en zo nee, waarom niet.

De leden van de vaste commissie voor Economische Zaken zien de beantwoording van deze vragen met belangstelling uiterlijk 15 april 2013 tegemoet.

De lijst met de volgens genoemde EU-verordening erkende slachthuizen is te vinden op het internet: <http://www.nvwa.nl/onderwerpen/regels-voor-ondernemers-dier/dossier/erkenningen-vergunningen-registraties/> overzicht-erkende-bedrijven/sectie-i-vlees-van-gedomesticeerde-hoefdieren

De aparte lijst met de slachthuizen die zich volgens de tot op heden geldende regels hebben gemeld voor het onbedwelmd religieus slachten zal ik niet openbaar maken. Volgens de geldende wet- en regelgeving is toestemming van betrokkenen noodzakelijk, mede in het licht van mogelijke risico's voor de bedrijven.

(w.g.) Sharon A.M. Dijkma
Staatssecretaris van Economische Zaken